

Za sklep. Predstavljeno potrjuje, da je znakovni jezik povsem samozadosten jezikovni naravni sistem. Da pa bi se naravno in enakopravno razvijal, ga je v vsaki družbi treba najprej prepoznati in priznati, in v nadaljevanju seveda ustrezno in dovolj izčrpno opisati, hkrati pa vsestransko družbeno razvijati.

Pri vsem naštetem bi nam lahko bile tovrstne monografije pri opisovanju in razvijanju slovenskega znakovnega jezika zelo dragoceni teoretični pripomočki vsaj še naslednjih deset let.

Andreja Žele
Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša v Ljubljani
andreja.zele@zrc-sazu.si

Mateja Pezdirc Bartol: *Najdeni pomeni: empirične raziskave recepcije literarnega dela*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Slavistična knjižnica 15), 2010. 277 str.

Mateja Pezdirc Bartol se v svojem raziskovalnem delu posveča vlogi bralca in recepciji proznih ter dramskih besedil. Na Oddelku za slovenistiko ljubljanske Filozofske fakultete predava slovensko književnost, njen osrednji predmet pa je pregled slovenske dramatike. Pred predavateljskim delom se je ukvarjala tudi z raziskovanjem in poučevanjem slovenščine kot drugega/tujega jezika, kar med drugim dokazujeta učbenika, katerih (so)avtorica je: *S slovenščino nimam težav* (2002) in *Literarna sestavljanika: umetnostna besedila na tečaju slovenščine* (2003). Mateja Pezdirc Bartol je še soavtorica dveh učbenikov za gimnazijce, to sta *Umetnost besede 3* in *Umetnost besede 4*.

Monografija *Najdeni pomeni: empirične raziskave recepcije literarnega dela* z nekaterimi že objavljenimi poglavji (v *Slavistični reviji*, *Jeziku in slovstvu*, *Primerjalni književnosti*, *Obdobjih 23* in *25*) je usmerjena v sprejemnika literarnega dela: v bralca proznih in dramskih besedil ter gledalca gledališke uprizoritve. Prvi del *Branje proznega besedila* je namenjen teoretičnim dognanjem, v katerih avtorici

ca predstavi, kako so različne teorije v 20. stoletju in sodobnosti videle (obravnavale) vlogo bralca. Bralec monografije tako v tem delu obnovi lastno vedenje o posameznih teorijah, ki predstavljajo temelj v raziskovanju literarne recepcije. Z nekaterimi poudarki so to naslednje:

- angleška literarna kritika (najintenzivnejše in najbolj sistematično se je z odnosom bralec – besedilo ukvarjal Ivory Armstrong Richards);
- ameriška nova kritika (njen namen je bil rešiti literarno delo pred biografijo in zgodovino, središče zanimanja je literarno besedilo);
- formalizem (avtonomnost dela, razlikovanje pojmov fabula – siže);
- strukturalizem (bralec je funkcija besedila; Vodička: ena od osnovnih nalog literarne zgodovine je tudi reševanje problemov, ki so povezani z recepcijo);
- psihoanaliza (v začetku jo je zanimal predvsem avtor; Terry Eagleton jo postavi znotraj literarne vede, in sicer se ta ukvarja z avtorjem, vsebino, formalnim ustrojem dela in z bralcem);
- recepcijska estetika (bralčeva aktivna vloga v tvorbi literarnega pomena, lite-

- rarno delo ni statična tvorba, temveč je odvisno od bralca in zgodovinskega trenutka);
- teorija bralčevega odziva (vloga bralca; zabriše razlikovanje med bralcem in besedilom);
 - poststrukturalizem in dekonstrukcija (literarna dela so neskončna igra označevalcev, Umberto Eco piše o odprtem literarnem ali drugem umetniškem delu, Roland Barthes pa o smrti avtorja, ki nastopi takoj, ko se rodi bralec);
 - feminizem (spol zaznamuje pisanje);
 - interdisciplinarno raziskovanje branja (bralec je postavljen v širši družbeno-kulturni kontekst, opazovan je iz zgodovinske perspektive, opisan z različnimi empiričnimi metodami, npr. vprašalniki, intervjuji, meritvami bioloških funkcij).

Temeljitemu teoretičnemu uvodu so dodani dobrodošli in uporabni novejši pogledi na raziskovanje branja. Ti so razdeljeni na štiri dele – *Razumevanje besedila*, *Čustveno-motivacijski dejavniki branja*, *Razvoj bralne sposobnosti v času šolanja* in *Kdo je bralec leposlovja v Sloveniji* – oblikovane tudi kot podpoglavja. Pri prvem, *Razumevanje besedila*, moramo upoštevati tri pomembne elemente branja: psihološke modele branja in razumevanja (v slovenskem prostoru sta se s tem ukvarjali predvsem Meta Grosman in Sonja Pečjak), družbeno determiniranost bralcev (knjige beremo kot družbeno-kulturno določeni bralec, v tak kontekst postavljamo tudi branje leposlovja), razlike med bolj in manj izkušenimi bralci (različni raziskovalci so ugotovili, da obstajajo razlike v branju med literarno bolj podkovanimi bralci in tistimi, ki tega predznanja nimajo).

Pri čustveno-motivacijskih dejavnikih branja Mateja Pezdirc Bartol povzema, da se je zanimanje za raziskave, ki se posvečajo afektivnim dejavnikom branja, povečalo od 90. let naprej. Zanimajo jih bralčevo ocenjevanje oziroma vrednotenje prebranega in njihove emocije ob branju. Pri dobrih bralcih je povod za branje notranje narave: bodisi radovednost bodisi želja po dosegi

cilja bodisi kaj drugega. Sodobne raziskave so se posvečale vprašanju, zakaj se je poslabšal odnos do branja – avtorica ob tem nakaže ugotovitve Ane Gradišar, ki med drugim opaža, da bralni pouk ne upošteva dovolj interesov mladih, s čimer se strinja tudi Tanja Jelenko, ki vzroke vidi še v pomanjkanju zgledov za branje v družinskem okolju.

Poglavje *Razvoj bralne sposobnosti v času šolanja* se obrača na vlogo šole pri oblikovanju pozitivnega odnosa do branja pri posamezniku. Šola oz. šolski sistem namreč mora omogočiti celostni pouk branja, vzgajati mora učenca, da bo najprej razumel branje kot dobro, pozitivno dejavnost, nato pa bralne strategije obvladoval dovolj, da bo na tej poti, ki je navsezadnje ključ za uspeh pri vseh šolskih predmetih, povsem samostojen.

Avtorica meni, da je v sodobnem poučevanju književnosti, na katero sta precej vplivali recepcijska estetika in teorija bralčevega odziva, spremenjena učiteljeva vloga, kajti njegova naloga je motivirati učence, jim pomagati, predvsem pa se umakniti v ozadje, da posameznik sam najde pot do razumevanja prebranega besedila.

Mateja Pezdirc Bartol v zadnjem poglavju *Kdo je bralec leposlovja v Sloveniji* zanima, katere so značilnosti sodobnega slovenskega bralca in kakšen položaj ima knjiga v slovenski družbi, pri tem pa navaja izsledke raziskav iz preteklosti (Gregorja Kocijana, Martina Žnideršiča, Darke Podmenik): bralke preberejo več knjig na vseh področjih, le znanstvenih knjig ne; leposlovje je najbolj priljubljena vrsta branja, najbolj brani pa so romani in povesti z močno poudarjeno lju-bezensko vsebino, prozna dela slovenskih avtorjev najbolj kupujejo posamezniki nad 61 let, medtem ko najmanj knjig kupi starostna skupina od 18 do 25 let.

Jedrni del tega dela monografije, ki se ukvarja z bralcem proznega besedila, je empirična raziskava, katere namen je bil ugotoviti razlike in posebnosti v recepci-

ji sodobne slovenske proze med različnimi bralci: študenti prvega letnika slovenistike in absolventi, dijaki četrtega letnika dveh gimnazij (splošne in škofijske), srednje ekonomske in srednje strojne šole. Raziskava vzame v uvid 180 bralcev, 30 iz vsake skupine. Avtorico je zanimal konkreten odziv različnih bralcev na izbrana postmodernistična besedila: *Nič takšnega* Milana Kleča, *Rai* Andreja Blatnika in *Ob oknu* Alekse Šušulića. Anketa, ki jo je izvedla leta 2000 in ki je bila temelj njene magistrske naloge (*Recepcija sodobne slovenske proze glede na tip bralca* (2001)), je temeljila na treh delih: prvi je bil izpolnjen pred branjem, drugi, osrednji, je bil povezan z branjem in interpretacijo, tretji z ovrednotenjem gradiva. Na kratko navajam nekaj avtoričinih ugotovitev:

- najbolj brana slovenska avtorja sta Desa Muck in Drago Jančar;
- glede priljubljenosti branja po zvrsteh so študentom slovenistike in dijakom srednje škofijske šole bolj všečne umetnostne zvrsti, medtem ko so ostalim (srednja ekonomska in srednja strojna šola) bolj všeč neumetnostne;
- glede priljubljenosti posamezne teme veljajo zelo razpršeni interesi, anketirancev samo ena tema ne zadovolji;
- najbolj priljubljeni temi sta ljubezen in pustolovščina;
- največ radovednosti je vzbudila zgodba *Ob oknu*, ob zgodbi *Rai* pa so se najbolj dolgočasili dijaki srednje strojne šole;
- avtorica na podlagi rezultatov sklene, da nezanimanje narašča v odvisnosti od nižje ravni zahtevnosti šole;
- zanimanje za zgodbo in všečnost sta sorazmerna;
- obstajajo razlike v zanimanju znotraj dveh vrst strokovnih šol, med skupinami z različnih ravni šolanja ni razlik, zanimanje se tudi ne spreminja z leti študija;
- anketirancem se zgodbe niso zdele težke, najlažja se jim je zdela *Rai*, najtežja pa *Ob oknu*;

- glavna razlika med anketiranci se pokaže v odnosu do izbranega gradiva, pri čemer je najslabši odnos med anketiranci srednje strojne šole;
- nobena skupina nima poglobljenega znanja o postmodernizmu ...

Drugi del monografije teoretično težišče usmerja na branje dramskega besedila, za katero je značilno pomanjkanje zanimanja. Dramska besedila so specifična, saj po Ingardnu takšni teksti sodijo med mejne primere literarnega dela, po Pfisterju pa je odsotnost fiktivnega pripovedovalca značilnost drame, ki ima še eno posebnost: zanjo je namreč značilen dvojni eksistenčni status – dramsko besedilo je hkrati tudi literarno, ki je namenjeno še odrski uprizoritvi. V nadaljevanju monografije avtorica ravno tej dvojnosti nameni nekaj pozornosti, zanima jo namreč razmerje med njima; za njun enakopravni položaj je »kriva« semiotika. Ta se je, kakor lahko beremo v poglavju *Razmerje med dramskim besedilom in gledališko uprizoritvijo*, izkazala kot primerna metoda za gledališče, saj zaradi preučevanja najrazličnejših znakovnih sistemov metodološko hkrati pokriva dramsko besedilo in gledališko uprizoritev. Avtorica v poglavju *Sprejemnik v teoriji drame* ugotavlja, da je bralec/gledalec le-te redko predmet raziskav. Zanimiva je ugotovitev Marvina Carlsona o vplivu reklame na recepcijo gledališke uprizoritve, ki navaja primer, ko je ena reklama predstavo *Čakajoč Godota* prikazovala kot zabavno igro, druga pa kot nekonvencionalno igro z Nobelovo nagrado nagrajenega avtorja. Reklami sta privabili različna tipa občinstva – v prvem primeru so se dolgočasili, v drugem so bili navdušeni. Pezdirc Bartolova tako povzame ugotovitve Carlsona, da se študije premalo ukvarjajo z vprašanjem, kaj oblikuje gledalčeva pričakovanja.

Z vidikom gledalčeve analize so se ukvarjali trije gledališki teoretiki, to so **Patrice Pavis**, ki gledalce analizira tako, da upošteva psihološko, sociološko in antropološko kategorijo, ki so medsebojno dopolnjujoče, **Anne Ubersfeld**, ki v svojih dognanjih predpostavlja aktivno vlogo bralca/gledalca in trdi, da je gledalčeva vloga dvojna, saj ni le naslovnik, temveč tudi soustvarjalec uprizoritve, in **Marco de Marinis**, ta se posveča dramaturgiji gledalca, in sicer jo razdeli na pasivno (objektivno) in aktivno (subjektivno).

V poglavju *Procesi gledanja in gledališki prostor* avtorica navaja, da je sprejemnik drame trojen: gre namreč za bralca in gledalca uprizoritve, pomembni pa so še režiser in igralci dramskih besedil. Glede vprašanja, kaj vidimo, se je po Rokemu smiselno vprašati, ali vidimo, kar hočemo videti, ali vidimo, kar se dejansko dogaja. Uprizoritev je zato vzorec, navodilo gledalcem, kaj je mogoče videti in kakšne vrste je dojemanje sveta. Predstava usmeri gledalce, ko na odru prikaže načine zaznavanja. V poglavju o gledanju se avtorica ukvarja tudi z vprašanjem gledalčevega razmerja do prostora, in sicer iz zgodovinske perspektive. Z zgodovinskim pregledom prikaže, kje so se dogajali gledališki dogodki (amfiteater, trgi, na prostem, zaprt prostor s parterjem, ložami, balkoni in galerijami) in vlogo gledalca v njem (npr. v 17. stoletju postane družabni vidik pomembnejši od same uprizoritve, gledališče po drugi svetovni vojni skuša gledalce vključiti v uprizoritev ipd.). Poglavju je dodan še pojem distance, ki je v določeni meri nujen pogoj za gledališče. Daphne Ben Chaim ugotavlja, da je za percepcijo gledališkega dogodka ravno distanca eden ključnih pojmov. Gledalčevo izkušnjo namreč določa prav zavest o fiktivnosti uprizoritve.

S primeri konkretnih raziskav gledališke publike se ukvarja naslednje poglavje,

razdeljeno na tri podpoglavja. Prvo zanima metodologija, pri čemer avtorica predvideva tri načine, kako analizirati gledalca: s pomočjo teoretičnih pojmov, iz zgodovinske perspektive, z eksperimentalnimi raziskavami. Drugo tematizira sociološko analizo publike, s katero se je ukvarjala Anne-Marie Gourdan. Na izbranih uprizoritvah v različnih gledališčih je ugotovila visoko mero homogenosti obravnavane publike: mladi, dokaj izobraženi, pripadajo srednjemu ali višjemu sloju, intelektualcev je v gledališču veliko.

Etogenetski pristop je tretje podpoglavje, ki se ukvarja z rezultati Franka Coppietera. Ugotovil je namreč, da obisk sodobnega gledališča za gledalca predstavlja bolj tvegano odločitev v primerjavi s tradicionalnim. Druga ugotovitev se nanaša na rezultate 80 intervjujev z gledalci: razmerje do drugih gledalcev je pomemben dejavnik dojemanja predstave, procesi dojemanja v gledališču so oblika družbene interakcije.

Tema zadnjega poglavja je vpliv ideologije, s katerim sta se ukvarjala Ed Tan in Henry Schoenmarkers. Ugotovila sta, da je za dojemanje sporočila pomembno neko stališče, ki ga gledalec prinese z vstopom v gledališče.

Pred empiričnim delom je avtorico zanimalo še, kdo so bralci dramskih besedil. Naredila je raziskavo, v katero je bilo vključenih 264 anketirancev, obiskovalcev Male drame (študenti, zaposleni, upokojeneci, brezposelni). Ugotovila je, da je delež anketirancev, ki berejo dramska besedila letno, precej visok, tj. 70 %.

Raziskava o bralcu/gledalcu dramskega besedila je osredotočena na recepcijo drame Dušana Jovanovića *Ekshibicionist* (2001). Razdeljena je na dva dela, tj. branje dramskega besedila in ogled gledališke

predstave. Anketiranci (60) so študenti prvega letnika slovenistike, razdeljeni na dve skupini: na tisto, ki najprej prebere besedilo in potem odgovarja na vprašalnik, nato si ogleda predstavo in odgovori na nov vprašalnik (Branje 1). Druga skupina (Predstava 1) je nalogi opravila v obratnem vrstnem redu. Avtorico so zanimali štirje elementi: zaznavanje različnih elementov drame, razumevanje in interpretacija, vrednotenje in všečnost, primerjava besedila in uprizoritve. Glavno vprašanje te raziskave pa je bilo, ali obstajajo razlike v razumevanju dramskega besedila in uprizoritve.

Tudi v tem delu navajam zgolj nekaj avtoričinih ugotovitev:

- večina anketirancev ne pozna okoliščin nastanka drame in njenih odmevov v dnevnem časopisju;
- obe skupini sta si enotni, da ima največjo težavo Fred (ekshibicionist) in najmanjšo Daniel (psihiater);
- nekoliko bolj pozitivne osebnostne lastnosti Freda Millerja opazijo anketiranci Predstave 1;
- čeprav v besedilu ni konkretnega podatka o zunanosti oseb, bralci (Branje 1) psihiatra Daniela vidijo kot urejenega, elegantnega, v dragih oblačilih (87 %);
- gledalci (Predstava 1) so si od Danielovega kostuma najbolj zapomnili njegove natikače (neprestano si jih obuva in sezuva, zato so odvrnili pozornost od opazovanja drugih elementov);
- gledalci (Predstava 1) so si najbolj zapomnili nenavadne, presenetljive predmete, npr. predmet z bucikami, pisoar, drog z lučjo, žival;
- zaznavanje jezikovnih posebnosti je šibko;
- ne gledalci ne bralci niso imeli nikakršnih težav pri identificiranju prizorišč;
- glede glasbe bi bralci izbrali mračno, tiho, moderno glasbo idr., medtem ko je bila v predstavi operna arija;
- 75 % razumevanje in interpretacija drame nista povzročala težav;
- obema skupinama je bila drama všeč, ocena Branja 1 je nižja v primerjavi s Predstavo 1;
- gledališka uprizoritev in kolektivna recepcija sta ustvarili večji čustveni naboj kakor individualno branje.

Ob koncu avtorica nakazuje smer za dodatno analizo, npr. primerjati odgovore izbranega vzorca, ki je po strukturi homogen, s skupino povsem drugačnih anketirancev, hkrati pa opažanja in ugotovitve nadgradi s predlogi oz. izhodišči za šolsko prakso, upošteva ideje Vide Medved Udovič, Bože Krakar Vogel, Marjana Štancarja. Avtorica za lažje razumevanje ogleda predstave/prebranega dramskega besedila predlaga vprašalnik, ki naj vsebuje preproste možne rešitve (npr. da/ne), pa tudi nekoliko zahtevnejše: zaznavanje sestavnih delov drame, razumevanje in interpretacijo, vrednotenje in všečnost ter primerjavo besedila in uprizoritve.

Ugotovitve Mateje Pezdirc Bartol prinašajo v literarnovedno znanost preplet treh pomembnih področij, to so recepcija literarnega dela, didaktika književnosti in sodobna slovenska književnost. Opozarjajo na neizbežno povezavo vseh naštetih disciplin in ponujajo razmislek o tem, kako so pri bralcih oz. gledalcih sprejeta literarna besedila slovenskih avtorjev.

Janja Vollmaier Lubej
Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik
Slovenščina na tujih univerzah
Janja.V@windowslive.com